

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“
в направление 2.1. Филология, научна специалност „Български език“,
обявен за нуждите на Секцията за съвременен български език към Института за
български език на БАН, съгласно обявата в ДВ, бр.68 от 22.08.2017 г.

Кандидат: д-р Милен Петров Томов, д-р, главен асистент в Института за български
език при БАН

Рецензент: Руска Станчева, доктор по филология, доцент в Института за български
език при БАН

Милен Томов участва в конкурса с общо 37 публикации. От тях 32 са публикувани след придобиване на научната и образователна „доктор“: 5 студии (една от които в две части), 11 статии, с разработване на самостоятелни части и на части в съавторство в колективно издание на ССБЕ, участвал е в разработването на пет речника, има 9 доклада на научни форуми и една рецензия.

Милен Томов завършва специалността Българска филология през 1995 г. във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ с квалификация „Преподавател по български език и литература“. От 1999 до 2002 г. е докторант на Института за български език при БАН в Секцията за съвременен български език. През 2003 г. придобива образователната и научна степен „Доктор“ с успешно защитена дисертация на тема: *Ролята на Института за български език за утвърждаването на нормативната система на съвременния български книжовен език* с научен ръководител проф. д.ф.н. Владко Мурдаров.

От 2003 г. работи в Секцията за съвременен български език при Института за български език последователно като: проучвател от 2003 г. до 2004 г.; научен сътрудник втора степен от 2004 до 2008 г., а оттогава до момента е главен асистент. Притежава завидна езиковедска подготовка. Непрекъснато разширява сферата на изследователските си интереси, а през 2008 г. е стипендиант на Немската изследователска общност (DFG) за научноизследователски престой в Института за немски език, Манхайм, Германия.

Милен Томов работи основно в областта на теорията на книжовните езици, като изследователските му усилия са съсредоточени в областта на теорията и практиката на езиковата култура и проблемите на кодификацията на съвременния български книжовен език, което отчетливо личи от публикациите на кандидата. Необходимо е да се изтъкне, че работата на Милен Томов е в рамките и на трите обособени в теорията на книжовните езици етапи на кодификаторската практика като научно обоснована езиковедска дейност – описателен, същинска кодификация и разпространение на кодификацията. Изследователската работа на кандидата се отличава с търсене и предлагане на нови подходи за осмисляне на теоретичните постановки за книжовните езици на Пражката школа в днешните комуникативни условия. Те намират изход както в научноприложната му дейност при работата му върху различни по тип речници, така и във впечатляваща научнопопуляризаторска дейност, насочена към прилагане на кодифицираните норми на българския книжовен език в обществената езикова практика. Несъмнено тук попада и дейността на кандидата за популяризиране на постиженията на Института за български език, което допринася за повишаване на обществения авторитет на езиковедската наука. По-конкретно научните приноси на гл.ас. д-р Милен Томов могат да се обобщят в няколко основни направления:

1. Теория на книжовните езици и езиковата култура

Тук бих искала да насоча вниманието си към няколко публикации. Сред тях несъмнено се откроява студията „Теорията на езиковата култура в научноисторическа и методологична перспектива“ (2013) (в две части с общо 56 станд. стр.). В нея М. Томов представя цялостна теоретична рамка за езиковата култура в нейното историческо и съвременно измерение. Авторът поставя за разрешаване теоретични, методологични и практически проблеми, като изтъква необходимостта от доразвиване на теорията в съвременната езикова ситуация в противовес на ситуацията, в която теорията е създадена и първоначално развивана. В оригинална структурна схема кандидатът разграничава основни теоретични понятия и термини, с които се борави при прилагането на теорията. Работата е приносна в няколко пункта: 1) Особено сполучлив е опитът на М. Томов да внесе терминологична яснота чрез разграничаването на езиковата култура като научно-приложна дейност от културата на езика в смисъл на култивираност и обработеност (неговата кодификация и комуникативен потенциал), от една страна, и речевата култура (заедно с комуникативната култура или комуникативната компетентност), от друга страна. 2) Изведена е типология на текстовете, с които се работи: нормативни и дескриптивни. 3) Разграничени са и различните възможни изходни позиции, чрез които функционира теорията на езиковата култура. 4) Ясно разграничени са и етапите на езикова култура в исторически план (при формирането на книжовния език) и в съвременен план (в условията на развит книжовен език). 5) Особено ценен за мен е изводът на автора за несъстоятелността на тезата за функционалната универсалност на книжовния език в съвременната езикова ситуация. 6) По отношение на кодификаторската практика пък се изтъква, че следването единствено на критерия за функционална адекватност не е достатъчно и е необходимо прилагането му в комбинация с други критерии.

Студията е ценна и с това, че в нея се набелязват и задачите пред езиковата култура на настоящия етап: изясняване на въпроса как членовете на дадена езикова общност се отнасят към своя език; изясняването на причините за разминаването на кодификацията с реалното положение в езиковия узус по отношение на някои пунктове от книжовната нормативната система; сравнително изследване на различни национални модели на езикова култура и сравнителното изучаване на теоретичните концепции за научно влияние върху езика на съвременните и предишните езиковедски поколения с оглед на приемствеността между тях; обединяване на резултатите от различните частни езиковедски дисциплини.

Проблематиката на езиковата култура в теоретичен план се разгръща и в още две публикации на М. Томов: „Българската реч във фокуса на езиковата критика“ (2016) и „Кризата в езика – реалност или предубеждение“ (2014).

Първата от двете разглеждани публикации представя взаимосвързаността на езиковата култура и езиковата критика. Приносно в нея е разбирането за езиковата критика като едновременно и предпоставка за езиковата култура, и резултат от нея. Като посочва цикличността в появата на критични настроения спрямо езика в резултат от общественополитически и националнокултурни фактори, авторът подчертава необходимостта от използване на диалогични за сметка на монологични форми на езикова култура в посока на изграждане на убеждение у носителите на книжовния език за необходимостта от висока речева (комуникативна) култура като средство за постигане на социален успех.

Втората работа се фокусира върху един по-частен въпрос от теорията на езиковата култура – проблема за езиковите промени и негативните оценки на езиковата общност спрямо тези промени, окачествявано от автора като „интелектуален консерватизъм“. М. Томов поставя като една от целите на езиковедската работа във връзка с кодификаторската практика търсенето на подходи

за модифициране на кодифицираната норма по такъв начин, че езиковите изменения да се възприемат като естествен и неизбежен процес в живота на езика, а не да поразят усещане за „езикова криза“.

Коментираните три работи на кандидата несъмнено са приноси в теорията на езиковата култура. Те разкриват и осмислят теоретичния фундамент на езиковата култура, което от своя страна води до повишаване на адекватността и ефективността на кодификаторската практика и на езиковото консултиране – дейности, извършвани основно в Секцията за съвременен български език при ИБЕ.

Отделни аспекти от теорията на книжовните езици и езиковата култура във връзка с прилагането на принципа за комуникативна целесъобразност и извеждане на спецификите на кодификацията на правописната норма са разработени по нов начин и в още три статии на кандидата, отпечатани през годините в сп. „Български език“: „Върху някои аспекти в теорията на езиковата култура“ (2007), „Рационалният правопис като кодификаторски проблем“ (2012) и „За фактора *традиция* при кодификацията на правописната норма“ (2013). В първата от посочените статии се изтъква необходимостта от следването на критерия за функционална пригодност (адекватност) при кодификацията на конкуриращи се вариантни средства. Следването на този принцип се конкретизира в статията, посветена на рационалността на правописа, където авторът формулира по-частни принципи, изводими от постулата за функционална пригодност: лингвистична адекватност, социална приемливост, пригодност за междоезиков трансфер и за електронна комуникация. Извеждането на тези принципи според мен е голяма заслуга на кандидата. Третата коментирана статия разглежда прилагането на принципа функционалност във връзка с фактора *традиция*. В нея е особено ценно е разбирането на автора, че отчитането на фактора *традиция* не означава ретроспективност, а целесъобразно поддържане на непрекъснатостта на писмената традиция, за да се осигури оптималност във функционирането на книжовния език.

2. Теория на българския правопис. Правописната норма и нейната кодификация

Милен Томов има значителен принос към осмислянето на теорията на правописа. Редица негови статии са посветени на проблематиката на правописната норма. Сред тях като несъмнено приноси бих обособила три от статиите му от последните две години, в които личи научна зрялост и задълбоченост: „За системноезиковата адекватност на съвременния български правопис“ (2015), „Функционални и структурни особености на правописния речник“ (2016) и „Лексикографска репрезентация на правописната норма“ (2016).

Първата работа „За системноезиковата адекватност на съвременния български правопис“ (2015) предлага модел за описание на българския правопис като вътрешно организирана система, отговаряща на структурните закономерности и зависимости в езика. Като основна специфика на правописната норма М. Томов извежда стремежа към запазването на морфологичното, словообразователното и формообразователното единство в писането на думите. В този смисъл авторът изтъква, че отделните елементи на правописната норма не представляват сами по себе си изолирани и механично комбинирани факти, а образуват обобщени единства, които осигуряват системната устойчивост и единство на графично равнище.

Статията „Функционални и структурни особености на правописния речник“ (2016) обхваща в теоретичен план функциите и структурата на правописния речник като основен нормативен документ с предписващ характер. Смятам за особено сполучливо в теоретичен план обособяването от Милен Томов на макро- и микроструктура на правописния речник. Макроструктурата (увод и словник) са подчинени на основната цел на този тип нормативен справочник – да даде под формата на правила системно описание на книжовноезиковите норми на графично

равнище, които пък се илюстрират в словника; микроструктурата на речника е представена с основна единица *правило* в уводната част, и *речникова статия* в словниковата част.

Докладът „Лексикографска репрезентация на правописната норма“ (2016) продължава и надгражда темата за структурата на правописния речник, чрез която се осъществява лексикографската репрезентация на правописната норма. В него Милен Томов разширява и задълбочава наблюденията и изводите си от предходната си работа върху спецификата на академичните правописни речници в българската лексикографска традиция като част и от общата славянска традиция. Авторът дава оценка за ролята и мястото на правописния речник в българската културна традиция, като изтъква неговата специфика на справочник с изрично нормативен характер и официален статут. Смятам за изключително ценно наблюдението на Милен Томов, че правописният речник е пресечна точка между правописната норма и езиковите норми, както и между лексикографията и нормативното езикознание.

3. История на българския правопис и книжовноезиковото устройство на съвременния български език

Третата област на изследователски интерес в работите на Милен Томов е историята на българския правопис и книжовноезиковото устройство на съвременния български език – област, към която авторът проявява отчетлива привързаност през годините. С нея са свързани две от студиите му: „Правописната теория в списание „Български преглед“ (2008), „Принципи за езиково планиране на първата българска правописна комисия (1893 г.)“ (2011).

Първата студия е подчинена на идеята да се представи теоретичната концепция за кодификацията на българската правописна норма и възгледите за книжовния език на българските езиковеди от първата правописна комисия след Освобождението (1893). Авторът изтъква два много важни за кодификацията факта: необходимостта от полагането на основите на държавна езикова политика след Освобождението, от една страна, както и разбирането, че кодификацията трябва да почива на научна основа, доколкото тя вече се прави от представителите на младото българското езикознание – Л. Милетич, Ал. Теодоров-Балан, Б. Цонев и др.

Смятам за изключително приносно в тази студия на Милен Томов изтъкването на положението в правописната теория на първото ни поколение езиковеди, че основен регулатив при решаването на правописните въпроси трябва да бъдат не диалектите, а установеното вече като норма книжовно произношение. Особено важно е и подчертаването на разбирането на участниците в комисията, че значими за кодификацията на правописните норми са данните от езика на книжнината, а не от диалектите. Така авторът прави достойствие на съвременниците модерните възгледи на първите ни езиковеди за кодификацията, прилагани много преди теорията на книжовните езици да стане факт.

Следващата студия на Милен Томов „Принципи за езиково планиране на първата българска правописна комисия (1893 г.)“ (2011) продължава анализа на работата на първата българска правописна комисия след Освобождението. Изследователският интерес вече е насочен към извеждане на принципите за кодификация на правописната норма, приложени в правописния проект на първите ни езиковеди. Авторът очертава четири групи принципи за езиково планиране, от които се ръководи комисията: 1) принципи, ориентирани към умишлена езиковедска намеса в правописа; 2) принципи, ориентирани към книжовноезиковата нормативност; 3) принципи, свързани с книжовноезиковата практика; 4) принципи, свързани със спецификата на правописната норма.

Определено смятам за заслуга на Милен Томов подчертаването на разбирането на езиковедите ни за правопис с „академично естество“ и подробното представяне от автора какво стои зад тази формулировка, а именно: изтъкването на

концепцията за колективно разрешаване на правописните проблеми като ключ към преодоляването на субективността и търсенето на консенсус в езиковото планиране; изискването за задължителност на книжовните норми, особено в училищата; необходимостта от запазването на дублетите; избягване на чувствителни и резки изменения, както и на чести промени в правописа, подчинени на принципа за стабилност на правописната норма; диференциране на нормативните варианти по сфери на употреба; извеждане на принципа за съвременност и перспективност на правописната норма. Така основните положения, от които се ръководи комисията, са обхванати от М. Томов в термините на съвременната теория на книжовните езици и този подход на „преводимост“ е особено ценен при анализа на историята на вижданията за книжовния ни език и процесите на нормализацията му.

4. Теория и практика на езиковото консултиране

Следваща област на изследователски интерес в работата на М. Томов е теорията и практиката на езиковото консултиране. В редица статии личи стремежът на автора да разкрие същността на езиковото консултиране и необходимостта от него в съвременните комуникативни условия, както и потребността от прилагането на иновативни практики в тази толкова важна за обществото сфера на езиковедска дейност. Като особено приноси в тази област смятам няколко работи на автора. Сред тях в моето виждане се открояват статиите: „Езиковото консултиране: езикова култура „при поискване“. (2015), „Езиковата култура в режим на диалог“ (2017), „Въпросите към Службата за езикови справки и консултации като източник на информация за съвременната правописна норма и практика“ (2016).

Статията на М. Томов „Езиковото консултиране: езикова култура „при поискване“. (2015) определено е приносна и хвърля светлина върху тази не особено изследвана област на езиковедска дейност. Статията е приносна с обосноваването на областта на езиковото консултиране като пресечна точка на между езиковедската наука и комуникативните потребности на обществото, като средство за комуникация между езиковедите и езиковата общност. Важно е да се подчертае дефинирането от М. Томов на езиковото консултиране като практическа и ориентирана директно към адресата форма на езиковата култура, която е насочена към оказване на помощ или на инструкция за действие с оглед на конкретна комуникативна ситуация в рамките на даден език. Много важно е и изтъкването от автора на спецификата на езиковата консултация (или справка), при която е налице обратна инициатива: от потребителя (носител на езика) към езиковеда (информация), като резултатът от запитването е предлагане на решение на даден конкретен езиков проблем от езиковеда, извършващ консултацията.

Безспорен принос на автора е определянето на езиковото консултиране като важна работна област за езиковедска работа, която дава възможност за научни изследвания, тъй като чрез регистрираните емпирични данни може да се наблюдават промените в езиковите норми и нагласите на говорещите към тях, както и проблемите на езиковокомуникативно равнище.

Статията на М. Томов „Езиковата култура в режим на диалог“ (2017) продължава концептуализирането на езиковото консултиране като специфична съвременна форма на езикова култура. Авторът обосновава необходимостта от диалогичния режим на тази научно-приложна дейност, който осигурява максимално висока степен на оперативност и надежден начин за получаване на ценна обратна връзка относно удовлетвореността/неудовлетвореността на потребителя от решението на проблема. Това дава основание на автора да разглежда езиковото консултиране като двупосочен процес на задоволяване на потребности, тъй като езиковедът е не по-малко заинтересован от успешното извършване на консултацията и от спечелването на потребителското доверие.

Определено достойнство на тази работа е очертаването на перспективите за модернизацията на езиковото консултиране в условията на развитие на информационните технологии чрез осигуряване на директен достъп до услугата в интернет посредством разработване на онлайн справочник за езикови справки.

Статията на М. Томов „Въпросите към Службата за езикови справки и консултации като източник на информация за съвременната правописна норма и практика“ (2016) е логично продължение на една по-ранна негова работа – „Правописни колебания, отразени във въпросите към Служба “Езикови справки“ (2006). Двете работи са посветени на проблематиката, свързана с правописни проблеми, изведени въз основа на конкретни запитвания на Службата за езикови справки и консултации.

Съпоставката между двете статии очертава научното израстване на Милен Томов в посока на задълбоченост и стремеж към концептуализиране на проблематиката. Особен интерес представлява втората статия, в която има подробен анализ на въпросите към Службата в сферата на правописа. Много важно е наблюдението на автора, че установените при наблюдението на материала факти не съответстват на общоразпространеното мнение, че проблемите при слятото, полуслятото и разделното писане или при употребата на главни букви са нараснали в резултат на нови издания на правописния речник. М. Томов доказва, че също толкова необосновано се оказва общоприетото становище, че допускането на дублети води до повече или по-малко колебания в писмената практика. Ценен е изводът, че състоянието на кодификацията не е причина за колебанията и несигурностите в правописната практика.

Приносен за мен момент в тази статия е извеждането на реалните причини в това отношение, които се коренят в: 1) в мотивацията на потребителите за търсене на специализирана езиковедска помощ; 2) във функциите и принципните възможности на правописния речник като нормативен документ; 3) в самата специфика на правописната норма. Същестен е и изводът на автора, че колкото и подробни и изчерпателни да бъдат правописните правила и колкото и да се усъвършенства кодификацията на правописната норма, при наличието и на най-качественото езиково консултиране въпросите за правопис ще продължават да доминират сред останалите езикови въпроси и у носителите на езика ще продължи да съществува едно относително постоянно естествено съзнание за правописен проблем.

5. История и съвременно състояние на българското езикознание

Друга изключително важна област в изследователската работа на Милен Томов е историята и съвременното състояние на българското езикознание. Тук трябва да отнесем студията му „Фонетиката в първите научни граматики на българския език“ (2015), където се разглеждат дяловете за описание на фонетиката в първите научни граматики на българския език, появили се през 30-те и 40-те години на XX век. Изследването е подчинено на целта да се разкрият тогавашните подходи към лингвистичното описание на звуковата страна на българския език и възгледите на езиковедите относно фонетичните езикови явления като цяло. Въз основа на внимателен и задълбочен анализ авторът стига до следните изводи: 1) Отличителна черта на описанието в шестте граматики е тясната връзка между фонетиката и графиката. 2) Във всички коментирани граматики дескриптивният компонент се съчетава с прескриптивния, което се обуславя от тогавашните актуални практически нужди – разрешаването на правописните въпроси и на проблемите на родноезиковото, а в известна степен и на чуждоезиковото обучение, както и на университетското преподаване; 3) Разглежданите граматики като цяло са още твърде далеч от едно същинско системно описание на звуковия състав на езика. 4) Шестте граматики като цяло са преходен етап в теоретичните търсения на българските

езиковеди. Като цяло в представената студия отчетливо личи способността на Милен Томов към задълбочено вникване в проблематиката и стремеж към изключително подробен и дисциплиниран анализ.

6. Граматично описание на българския книжовен език

Сравнително отскоро Милен Томов насочва интересите и към областта на синхронното граматично описание на българския книжовен език като един от участниците в проекта на ССБЕ „Нормативна граматика“. Като ръководител на този проект бих искала да изразя задоволството си от работата му до момента. В списъка за рецензиране е представена само една статия в съавторство: „Формално описание на инвентара от граматични средства в българския език (като етап от разработването на нормативна граматика)“ (2017), където са представени най-общо основните изходни положения, възприети при формалното описание на инвентара от граматични средства в съвременния български книжовен език с оглед на разработването на нормативна граматика. Акцентът е върху прилагането се нов подход в граматиката на българския книжовен език: независимо описание на форма и семантика. Ще си позволя да отбележа, че Милен Томов е представил по темата и още една публикация (студия) извън посочените в списъка, която е в процес на рецензиране в сп. *Slavia Meridionalis*: „Флективни типове на прилагателните имена в българския език“, в която личи стриктното прилагане на морфологичния критерий, вследствие на което към прилагателните имена са отнесени освен същинските прилагателни и следните видове думи: местоименни прилагателни – думи, които според традиционната граматика биха били в класа на местоименията: *показателни, притежателни, възвратно-притежателни, въпросителни, относителни, неопределителни, отрицателни, обобщителни местоимения*; числителни прилагателни – думи, които според традиционната граматика биха били в класа на числителните: *бройното числително един* и *редните числителни*. Тази работа на Милен Томов още веднъж доказва качествата му на учен и отличните му анализаторски възможности, дисциплинираността му да се придържа стриктно към изборния в проекта изследователски подход, както и потенциала му да работи в нетипични за него до момента изследователски полета. Това е доказателство, че Милен Томов има физиономията на типичния учен – човек, който приема предизвикателството да работи и да се развива в нови за него научни области.

7. Разработване на речници и справочници

Важен дял от дейността на Милен Томов заема и участието му в разработването на колективни научноприложни проекти на ССБЕ, свързани с официалната кодификация на книжовните норми, каквито са: „Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила“ (2011), „Официален правописен речник на българския език“ (2012), „Официален правописен речник на българския език. Глаголи“ (2016).

Тук искам специално да изтъкна ценния принос на Милен Томов в процеса на работа върху посочените нормативни справочници и застъпването му за прилагане на принципа за максимална достъпност на метаязика на кодификацията при запазването на действието на досегашните правописни правила. В работата му върху тези справочници се прояви в пълна степен професионализма му на учен в областта на теорията на книжовните езици и прилагането ѝ в кодификаторската практика, особено що се отнася до прилагането на принципите на системност, нормативност, функционална адекватност при отчитане на специфичните символни функции, характерни в максимална степен за писмената книжовна норма.

Милен Томов е съставител и в разработването на „Обратен речник на българския език“ (2011), който е единствено по рода си издание в българската лексикография и

е насочен основно за професионални езиковедски потребности и не е толкова пряко ориентиран към широката публика.

8. Популяризация на книжовните норми

Искам да обърна специално внимание и на дейността на Милен Томов в областта на популяризация на книжовните норми и кодификацията им. Тук е важно да се открие, от една страна, работата му на дългогодишен хоноруван преподавател в Нов български университет по български език (в частта езикова култура) от 2002 г. досега, където освен като преподавател е участвал и в разработването на инструментариума за оценяване. От друга страна, популяризаторската му дейност в областта на прилагането на книжовните норми в практиката намира израз в 50 езикови бележки за предаването „За думите“ на Програма „Христо Ботев“ от 2004 г. досега. Необходимо е да се посочат и 38 интервюта, дадени за различни печатни и електронни медии от 2006 г. досега. Те са ярко свидетелство за авторитета, който Милен Томов има като учен от Института за български език – специалист по проблемите на езиковата култура.

9. Участие в текущи проекти

Като ръководител на проекта „Изследване на обществените нагласи и ценностните ориентации към българския книжовен език като фактор за кодификацията на нормите му“ (2016 – 2018 г.), финансиран с договор ДН 10/05 от 15.12.2016 г. от Фонда за научни изследвания, непременно бих искала да изтъкна и впечатлението си от работата на Милен Томов като участник в този проект. Милен взе активно участие в разработването на проектното предложение и в работата по приключилия към момента първи етап от проекта при разработването на въпросника за представително социологическо проучване и в тестовата част от проучването. Пряк резултат от работата му е излязлата преди броени дни студия „Кодификация на нормата за употреба на главни и малки букви при съставните собствени имена в правописните речници от втората половина на XX век до днес, публикувана в сп. „Български език“ – „Приложение за 2017 г.“ г. (23 стр.), в която Милен Томов проследява историята на кодификацията в този сегмент от правописния нормативен комплекс с присъщата си изследователска дисциплинираност, което му дава възможност не само да открие важни факти, но и да ги анализира задълбочено.

Милен Томов е участвал в 10 конференции – у нас и в чужбина. С докладите си е предоставил на научната общност основните постановки на своите изследвания.

Работите на Милен Томов са с известност в езиковедските среди, свидетелство за което са общо 39 цитирания на трудове, които е разработвал самостоятелно или в съавторство.

В заключение ще посоча, че д-р Милен Петров Томов е безспорно изграден учен езиковед, чиито изследвания в областта на книжовния език, кодификацията на книжовната норма и проблемите на българския правопис са принос към българското езикознание. Поради това убедено смятам, че той заслужено трябва да заеме академичната длъжност *Доцент*.

Рецензент: доц. д-р Русяна Станчева

18.12.2017 г.